

**NORSK
HÅNDVERKSINSTITUTT**
SENTER FOR IMMATERIELL KULTURARV

Håndverkstradisjoner innenfor samiske klesplagg i Nord-Troms og Vest-Finnmark

Rapport 2016-2019

**Av Jorunn Løkvold, Teksilduodjifaget
Stipendiat i håndverk ved Norsk Håndverksinstitutt
Juni 2019**

Innholdsfortegnelse

FORORD.....	3
1.0 Innledning.....	4
2.0 Historisk og geografisk forankring.....	5
3.0 Mitt arbeidsfelt.....	8
4.0 Metode.....	9
5.0 Min reise gjennom tradisjonene – min prosess.....	11
5.1 Mineralet Kråkesølv.....	12
5.2 Bruksområder og utbredelse av kråkesølv.....	13
5.3 Innsamlede belter på Norsk folkemuseum og Tromsø museum.....	14
5.4 Bruk på gjenstander - besøk på Tromsø museum.....	15
6.0 Kråkesølvbelter.....	15
6.1 Kråkesølvapplikasjon.....	18
6.2 Resultater etter første år.....	19
7.0 Skinnгарving og søm av dorká – saueskinnsdork.....	20
7.1 Skinnгарvekurs.....	22
7.2 Kråkesølvdekorerte krager.....	22
7.3 Resultater etter andre året.....	23
8.0 Krager med kråkesølvdekor og søm av <i>silbaráhka</i>	24
8.1 Silbaráhka.....	26
8.2 Prosjekt “Duodji over grenser”.....	26
8.3 Reisen til Kola-halvøya.....	27
8.4 Resultat etter tredje året.....	28
9.0 Sammendrag.....	30
9.1 Tanker etter.....	31
Litteraturliste.....	33
Annen litteratur.....	33

FORORD

Tre år som stipendiat er snart slutt, det har vært tre interessante, spennende og lærerike år. Denne avsluttende rapporten skal oppsummere og beskrive min utvikling gjennom mine stipendiatår. Den handler om hva jeg har lært, mine opplevelser og funn, de valg jeg har gjort og mine refleksjoner.

Jeg vil begynne med å takke Norsk Håndverksinstitutt med Eivind Falk i spissen, for å ha valgt mitt prosjekt og ansatt meg som håndverkstipendiat, og sender samtidig en hilsen til de andre hyggelige ansatte ved avdelingen. Jeg vil videre takke mine veiledere Gry Fors og Kjellaug Isaksen, som er av de mest kunnskapsrike og flinkeste duojåre i Sápmi. Jeg vil takke Davvi Álbmogiid guovddas - Senter for nordlige folk, og de ulike avdelingene der, for at jeg har blitt møtt med åpne dører alle disse årene. Takk til Norsk folkemuseum, Riddu Duottár museát og Tromsø museum for å gi meg tilgang til sine arkiv, og ta meg i mot med stor gjestfrihet. Tusen takk til alle som har delt sin håndverkskunnskap med meg.

Jeg retter en stor takk til venner, naboer og familie som har backet meg opp når det innimellom har vært litt *skjømt*, og sist, men ikke minst en stor takk til kjære Fred som har stått ved siden av hele veien, og mine flotte barn, for tålmodighet med en innimellom noe *fraværende* mamma. Støtten fra alle disse har betydd utrolig mye.

Olmáivaggi - Manndalen, geassemannu - juni 2019

Jorunn Løkvold

1.0 Innledning

Mitt fordypningsarbeid i stipendiatperioden handlet om kystsamiske klestradisjoner i Troms og Vest-Finnmark. De tradisjonelle klærne ved kysten bestod av mange ulike elementer som kofter og belter, sjal, luer, bukser, dork, komager og komagbånd for å nevne noen. Klærne var nøye tilpasset klimaet, årstider og menneskenes tradisjonelle levekår.

I tre av de samiske områdene- de kystsamiske, Nord-Troms og Finnmark, er applikering med kråkesølv en del av klestradisjonene. Koftebelter, kravene på herrekofter, dorká og silbaráhkka hadde denne typen dekor. I dag er det et fåtall personer som kjenner til historien omkring kråkesølv, opprinnelig bruk og utbredelse, og som kan utføre den tradisjonelle applikeringsmetoden. Gjennom mitt stipendiat ville jeg konsentrere meg om å lære duodjitradisjoner som spesielt handler om bruk av kråkesølv som dekor, bruksområder og utbredelse. Jeg ville jobbe med tilegning av materialer og bruksområder. Jeg ville lære om ornamentikk, symbolene og dets betydninger.

Mitt mål er å bli en dyktig duojár og tradisjonsbærer. Jeg håper, med mitt arbeide gjennom min stipendiatperiode, at jeg kan gi mitt bidrag til prosessen med å revitalisere våre kystsamiske klestradisjoner. Stipendiatet har gitt meg muligheten til å fordype meg i historie, kultur, tradisjonell duodji og tradisjonene rundt vår kulturarv, samtidig som jeg har fått styrket meg selv som utøvende duojár.

I denne rapporten vil jeg begynne med å gi en kort historisk og geografisk forankring som grunnlag for mitt prosjekt. Deretter vil jeg presentere min problemstilling. Videre vil jeg gi leseren en kort presentasjon av materialet kråkesølv, og videre om mine 3 år og de ulike temaer jeg har fordypet meg i. For å begrense denne delen velger jeg å ta med de viktigste og mest lærerike opplevelser og funn jeg har hatt. Jeg avslutter rapporten med å oppsummere mine tre stipendiat år og komme med noen betraktninger for veien videre.

2.0 Historisk og geografisk forankring

Kofte og andre klær har stedbundne utforminger i samisk tradisjon. Den lange fornorskningsperioden i samiske områder forårsaket et brudd i disse tradisjonene. Andre verdenskrig med evakueringen av befolkningen fra Finnmark og Nord-Troms og utøvelsen av "Den brente jords taktikk", bidro ytterligere til at deler av den sjøsamiske kulturen gikk tapt. Det har blitt gjort et stort arbeide med å rekonstruere og revitalisere klestradisjonene ved kysten, et arbeide som fremdeles pågår. Takket være noen iherdige og dyktige duojarer og skribenter som gjennomførte et omfattende prosjekt på 80-90-tallet, har vi fått tilbake deler av tapt og glemt kulturarv.

Jeg tilhører det samiske området som er omtalt som Lyngen. Frem til 1930 var kommunene Kåfjord, Storfjord og Lyngen, slått sammen i Lyngen kommune. Vår kofte kalles Lyngen kofte –Ivgugákti, og brukes i dag i disse kommunene. Mitt prosjekt og mine undersøkelser vil derfor handle mest om dette området.

På 80-tallet gjennomførte Nordisk Samisk Institutt et prosjekt om innsamling av klestradisjoner i Kvænangen og Loppa, i samarbeide med Ragnhild Enoksen og Gry Fors. Fors fant frem til 7 belter dekorert med kledebiter og kråkesølv på Norsk folkemuseum. Beltene var samlet inn i Øksfjord området rundt 1910. Gjennom boka *Vår folkedrakt* (Fors, Enoksen, 1991) er funnene gjort kjent. Dette prosjektet ble en del av et stort rekonstruksjons- og revitaliseringsarbeid. Senere ble prosjektet utvidet til et samarbeid med Kåfjord kommune, som også jobbet med å finne tilbake til de samiske klestradisjonene for Lyngen området. I dette arbeidet deltok blant andre Berit Sivertsen, Kjellaug Isaksen og Lene Antonsen. Samarbeidsprosjektet bidro til boka *Lappenes forhold* (Antonsen, L. 1999) og heftene *Sjøsamisk klesbruk i gamle Lyngen* og *Arbeidsbok for Lyngenkofta* (Antonsen, L., 1995). I dag er dette et viktig materiale for duodjiutøvere i våre områder. Dette samarbeidet og prosjektet blir videre i rapporten omtalt som *kofteprosjektet*. Gry Fors og Kjellaug Isaksen har begge vært mine veiledere gjennom stipendiatperioden

Lyngen kofteområde ligger mellom Loppa/Kvænangen/Alta og Ullsfjord/Tromsø kofteområder. Til tross for de store geografiske avstandene, er de rekonstruerte klesplagg og kofter med sitt tilbehør i hele dette området svært like i snitt og farger, kun med noen ulikheter i dekor. De gamle, innsamlede beltene danner grunnlaget for de beltene vi bruker i dag i disse områdene. Kvinneluene fins i flere varianter, men herreluene er den samme i hele dette området. De funn som beskrives i denne rapporten vil derfor kunne gjelde for hele dette området.

Bakgrunnen for disse felles kulturtrekkene skyldes i stor grad flyttsamene og gamle flytteveier for rein. Om våren ble reinflokkene flyttet til sommerbeitene ved kysten, handelsplasser ble etablert, og la grunnlag for samhandling mellom forskjellige samiske samfunn og det norske. Gjennom samhandlingen utviklet det seg felles dialekter og blant annet koftetradisjoner ble overført (Antonsen L., 1995), se bilde under for inndeling i samiske dialektområder (Solbakk, Aa, 2007). Enkelte steder ved kysten var det også faste sjøsamiske bosettinger, med egne koftetradisjoner. Koftetradisjonene preges også av slektskap over på Svensk side av Sápmi. Dette henger sammen med samhandlingen de ulike samiske samfunn i mellom. Derfor har Troms mange likheter med områdene på svensk side, Enontekiö området, Karesuando og Jukkasjärvi.

Bildet under viser et oversiktskart over de samiske dialektområdene, og over det som omtales som det sjøsamiske området. Den samhandlingen som har foregått på tvers av dagens kommune-, fylkes- og landegrensener kommer her tydelig frem.

Jeg har fulgt det før omtalte *kofteprosjektet*, arbeidet med duodji og vært en del av et aktivt duodjimiljø siden jeg var ungdom på 90-tallet. På denne tiden var jeg også en del av en ungdomsgjeng som startet Riddu Riddu festivalen. Samtidig skjedde det en revitalisering av samiske verdier på denne tiden. Engasjement og styrking av samisk politikk, språk, kultur og samfunnsliv vokste frem. Samene opplevde en kulturell oppvåkningstid. Fra 90-tallet og frem til i dag kan man se en voldsom utvikling av bevissthet omkring samisk identitet og tilhørighet i kystområdene.

Etterspørselen etter samiske identitetsmarkører, som for eksempel kofte, er voksende. I dag opplever man at mange, over hele Norge, leter etter sine samiske røtter. Det oppleves som at det å være same har fått en ny status. Kjente personer, artister og fotballspillere står frem som samer, og etterkommere etter samer leter tilbake til sine fjerne samiske slekter. Stoltheten over og behovet for å vise sin samiske identitet, er en gledelig utvikling. Jeg ønsker å bidra til utviklingen og fortsette arbeidet med det grunnlaget vi fikk gjennom kofteprosjektet.

Samene langs kysten må fremdeles i dag aktivt ta tilbake det tapte. Kofter og klær blir rekonstruert og utviklet, og det skapes nye tradisjoner for utforming og bruk. Dette skaper også noen utfordringer. Når tradisjoner er brutt og til dels forsvunnet, skaper dette rom for tolkninger. Da kan hvem som helst lage sin versjon av for eksempel kofta, som vi kan se skjer i dag.

Dette skyldes som nevnt tidligere at de stedbundne elementene i klestradisjonene har forsvunnet, tidsvitner og gjenstander er borte. Det bør derfor etter min mening etableres et fagutvalg som har fokus på veiledning og bevisst forvalter immateriell kunnskap rundt våre kysttradisjoner. I dag er det få retningslinjer å følge, og kunnskapen om tradisjonene og kompetansen i duodji blir i liten grad overført mellom generasjonene. Det er vanlig i områder uten brudd at blant annet duodji tradisjonene blir overført fra generasjon til generasjon, ofte fra bestemor til mor, og så videre til datter. Denne kjeden er

brutt i mange kystområder. Det fører til at samene ved kysten selv må finne sin måte å videreføre tradisjonene på. Behovet for et fagutvalg med kompetanse om klestradisjoner i et historisk perspektiv, oversikt og kunnskap om tradisjoner og bruk i andre samiske områder er derfor stort.

Ved å tilnærme meg den historiske forankringen vil jeg bestrebe meg på å videreutvikle tradisjonene på en naturlig måte. Sammen med mine faglige veiledere har jeg prøvd å komme frem til resultater som naturlig kunne ha fremkommet hvis brudd ikke hadde oppstått. I enden av dette prosjektet vil jeg skape egne uttrykk med utgangspunkt i tradisjonene, basert på egen kunnskap og kompetanse.

3.0 Mitt arbeidsfelt

Jeg søkte på håndverkstipendiatstillingen for å få en mulighet til å fordype meg i dekoreringsteknikken med riebangolli - kråkesølv, og de to koftevariantene med tilbehør for Nord-Troms og Vest-Finnmark.

Mitt hovedfokus skulle være på kråkesølvteknikken, fordi jeg ville styrke min kompetanse og kunnskap omkring denne gamle tradisjonelle applikasjonsteknikken. Prosjektet skulle i utgangspunktet ta for seg belter og spesielt herrekofter, fordi de har krager som tradisjonelt var pyntet med kråkesølv. Jeg ville også jobbe med silbaráhka – sølvkragen, som blir beskrevet i gamle kilder å ha vært dekorert med kråkesølv.

Under stipendiatperioden fant jeg kilder som beskrev flere plagg med kråkesølvdekor, blant annet *dorká* – saueskinnsdorken. I følge beskrivelser fra Lyngen var krage og halsåpning på kvinnenenes dorker dekorert med kråkesølv. Mitt prosjekt ble utvidet med et mål om å lære meg å sy en tradisjonell saueskinnsdork.

Ettersom prosjektet skred frem, valgte jeg også å fordype meg i nordsamisk ornamentikk. Jeg ble bevisst på hvor lite jeg visste om betydningen av den

ornamentikken vi bruker i vår duodji. Behovet for mer kunnskap førte til oppstart av prosjektet *Duodji over grenser*, som handler om å utveksle kunnskap om ornamentikk og duodji med andre samer, i dette tilfellet østsamer fra Kola-Halvøya i Russland.

Gjennom hele perioden jobbet jeg opp mot det tradisjonelle håndverket. Jeg ville utvikle mine produkter til å fremstå slik som kunne vært realistisk om en naturlig utvikling mellom generasjonene hadde funnet sted.

4.0 Metode

Mange av de tingene jeg har laget er ute av bruk i dag, det finnes få eller ingen gjenstander tilbake, og ingen tidsvitner som kan fortelle om prosesser eller gjenstandene. Det har gitt store utfordringer i rekonstruksjonsarbeidet som da baseres på gamle bilder, beskrivelser, skisser og de tolkninger som legges frem av fagpersoner.

Grunnlaget for mitt arbeid er, i tillegg til min oppvekst i samisk bygd, mine studier, duodjikurs, mitt fagbrev og min brede erfaring innenfor utøvende duodji. For å tilnærme meg de ulike temaene i mitt prosjekt har jeg brukt like metoder gjennom disse tre årene. Metoden har bestått av først en teoretisk tilnærming for deretter å i praksis sy prøver basert på de funn jeg har gjort.

Den teoretiske delen har bestått i å identifisere og gjennomgå litteratur om de ulike temaene, studere bildemateriale på Digital museum og besøk på flere museer hvor jeg også ble gitt tilgang til arkivene for nærmere studier av gjenstander. I tillegg har jeg besøkt utstillinger, tidsvitner, intervjuet andre duojarer, hatt kontakt med ulike duodjimiljøer og oppsøkt fagpersoner innenfor ulike områder. Jeg har også deltatt på forelesninger og kurs som omhandlet mitt arbeide.

Ved å studere de gamle gjenstandene har jeg fått en større forståelse for materialkvaliteter, jeg har tatt mål, tegnet skisser, studert dekor og sømteknikker, farger og form. De gamle tradisjonelle teknikkene har jeg så

kopiert og laget prøvemodeller av, som ledd i min egen håndverksfaglige utvikling. Jeg har også tilvirket tradisjonelle materialer, som garving av skinn, og lært meg teknikker i forhold til det. Tilslutt har jeg sydd ferdige produkter på bakgrunn av de erfaringer forarbeidet har gitt meg.

Som stipendiat innenfor tradisjonshåndverk er det en forutsetning å lære fra en tradisjonsbærer, fra hånd til hånd. Siden det har vært brudd i våre kofte- og klestradisjoner, har deler av de tradisjonelle håndverksteknikkene forsvunnet. Det er i dag få fagpersoner innenfor kystsamiske duodjitradisjoner, så det kan være en utfordring å finne personer som vet mye om utforming, dekor og duodjiteknikker i disse områdene. Av den grunn har rekonstruksjons- og revitaliseringsarbeidet som ble gjort gjennom kofteprosjektet betydd mye for meg som duojár. Det har også muligheten av å være en del av et levende duodji miljø. Til sammen har det gitt meg et godt grunnlag til å jobbe med prosjektet. Resultatet av prosjektet og den utviklingen som fulgte med det arbeidet, har vært svært viktig for å finne tilbake til tradisjonelle teknikker, utforming og dekor. Vi har tatt tilbake vår historie og det har blitt gitt nytt liv til kråkesølvteknikken.

I tillegg til den fagkompetanse jeg har hatt tilgang til, men med mangel av å jobbe i verksteder sammen med tradisjonsbærere, har mine tilnæringsmetoder for mine prosjekter vært å søke tilbake til opprinnelser i kilder og i tradisjonene for å studere de gamle gjenstandene og beskrivelsene. For videre å selv kopiere, prøve meg frem og utvikle produkter som mitt eget håndverk.

Jeg har blant annet besøkt Gudbrandsdalens ullfabrikk og lært om prosessen fra nyklippet ull til ferdig vevd kledestoff, og hvordan hele prosessen kvalitetssikres. Jeg har lært ulike garvemetoder fra gamle, muntlig overførte garveteknikker til økologisk garving av en mester. Dette har vært preget av mange opplevelser og mye erfaringer underveis, alt dette har bidratt til å utvikle meg til en tryggere og mer kunnskapsrik duojár.

5.0 Min reise gjennom tradisjonene – min prosess

Jeg vil i denne delen gi leseren en kort presentasjon av materialet kråkesølv. Videre om mine tre år som stipendiat og de ulike temaer jeg har fordypet meg i. Jeg vil kort skrive om mål, metode og prosess, og avslutter hver del med resultater. For å begrense denne delen velger jeg å ta med de viktigste og mest lærerike opplevelser og funn jeg har hatt.

Den første delen vil handle om kråkesølv. Jeg vil kort si hva dette er, og gi et innblikk i noen kilder, bruksområder og utbredelse.

I del to vil jeg presentere temaet for mitt første stipendiatår, kråkesølvteknikken brukt på tradisjonelle kofter og koftebelter, med hovedfokus på kråkesølvbeltene. Jeg vil trekke frem de besøk, studier og funn som har hatt størst betydning for meg underveis.

Del tre handler om mitt andre års tema, som er materialtilegning i form av skinngarving og søm av en tradisjonell dorká – saueskinnsdork. Her vil jeg også presentere mine besøk, kildetilnærminger og mest lærerike funn.

I del fire vil jeg skrive om mitt siste år som stipendiat, da er fokuset på krager med kråkesølvdekor og søm av en tradisjonell silbaráhka – sølvkrage, og studier innenfor nordsamisk ornamentikk. Jeg vil avslutte med å fortelle om mitt tilleggsprosjekt som har vokst frem underveis i stipendiatperioden, Barentsprosjektet “Duodji over grenser”, som handler om jakten på kråkesølvets utbredelse og ornamentikkens betydning gjennom utveksling av duodji med østsamene på Kola-halvøya i Russland

Til hvert år er det skrevet en *Årsrapport*, disse og min blogg *Duojárens blogg* ligger på Norsk Håndverksinstituttets hjemmesider. I tillegg har jeg en Instagram konto *Duodji-Jorunn Løkvold*, hvor jeg også viser min prosess gjennom bilder.

Del 1

5.1 Mineralet Kråkesølv

Kråkesølv – glimmer – riebangolli – riebanzilba – kattgull, kjært barn har mange navn. De fleste av oss plukket kråkesølv da vi var små og samlet dette som en skatt fra naturen. Vi elsket å spare på de fine, glitrende steinene, som skinte så fint i solen. Kråkesølv lærte jeg at det het av min mor, og at hun kalte det for *riebangolli* da hun var liten.

Bildet viser flak av kråkesølv, dette er biotitt, som er et lyst kråkesølv.

I Lyngen kofteområde brukes kråkesølv i duodji. Kråkesølvet plukkes i naturen, da det ikke er et materiale man vanligvis får kjøpt i butikk. Kråkesølvflak kan være store, blanke flak som er skinnende og rene, som lett kan deles opp i flere flak og klippes opp i mindre biter for bruk i applikasjon. Det betegner jeg som kråkesølv av god kvalitet. Jeg finner ofte små flak med matte flater, og som lett smuldrer opp, noe jeg betegner som dårlig kvalitet. Jeg ville finne ut mer om de ulike kvalitetene av kråkesølv og kontaktet Tromsø museum for å få mer kunnskap om dette.

På Tromsø Museum, Universitetsmuseet ved avdeling Naturvitenskap, fikk jeg møte Førsteamanuensis PhD Anette E.S. Högström. Hun gav meg en innføring om glimmer eller kråkesølv. Glimmer er et mineral som finnes i to ulike typer, *biotitt*, er en mørk variant, mørk grå, svartaktig farge og *muskovitt* som er en lys variant, blank speillignende farge. Mineralene finnes i bergarten *glimmerskifer* som finnes i de sedimentære og omdannede bergartene. Dette er en svært vanlig

bergart og man finner den over store deler av verden. I Norge er større glimmer forekomster kartlagt, og man finner oversiktskart hos NGU.

De største flak av glimmer finner man i bergarten *granitt pegmatitt*. Högström fortalte at denne bergarten er en magmatisk bergart og dannes når *magma* størkner og krystalliseres. Magma er smeltet stein som befinner seg under jordskorpa i en vulkan. Det er i denne avkjøling og størkningsprosessen bergartene dannes. Magmatiske bergarter kalles også størkningsbergarter.

Dannelsen av store flak glimmer skjedde ved en sakte størkning av disse bergartene. Da fikk krystallene tid til å vokse, og det ble dannet store glatte flater. Hvis avkjølingen skjedde raskt ble det dannet mindre krystaller, og materialet ble mer porøst. Hurtig eller sakte avkjøling var dermed en viktig faktor for den kvaliteten vi finner på kråkesølvet i dag. I tillegg til erosjon vil sammensetningen av mineraler i glimmer påvirke farge og kvalitet.

Kråkesølv smuldrer opp på grunn av erodering. Eksponering for vær og vind påfører skiferen slitasje, og gjør den porøs og lite glansfull. Man vil kunne finne andre kvaliteter lengre ned i bakken, det kan være nok å bare flytte på en stein for å finne kråkesølv av bedre kvalitet. Når flatene er matte har det kommet inn sand og jord mellom lagene, noe man bare kan børste eller vaske vekk for å få frem de blankere flatene.

Av dette forstår jeg at det ikke er dårlig kvalitet på kråkesølvet her i Kåfjord, da vi finner store glatte flater også her.

5.2 Bruksområder og utbredelse av kråkesølv

Kråkesølv blir av flere beskrevet brukt på klesplagg i kystområder, på belter, på kofter, pesker og på saueskinnsdorker der det blir benyttet som pynt på krager og nedover langs bryståpninger, spesielt hos herrer. I Lyngen blir det imidlertid beskrevet at slik pynt også ble benyttet på kvinnenenes dorker (Antonsen, L., 1999). Silbaráhka er et annet plagg der kråkesølv er beskrevet brukt i dekoreringen.

Så langt tilbake som til 1700-tallet finner man de første kilder som forteller oss at kråkesølv ble brukt som dekor på samiske klesplagg. Hans Lilienskiold beskriver «at siøfinnernis drakt er prydet med et materiale som glitrer». Dette kan være den tidligste antydning om bruk av kråkesølv i kystsamisk draktskikk (Storm, D., 1994).

Tradisjonen med å benytte kråkesølv som dekor ser ut til å ha opphørt fra midten av 1800-tallet. Dikka Storm skriver om dette i *Festskrift til Ørnulv Vorren*, og viser til Gjessing sin bok *Lappedrakten*, som ble skrevet rundt 1940.

Det er kjent i dag at kråkesølv har vært brukt som dekor frem til 1930-tallet. Det ble brukt i områdene Nordre- Nordland, Troms og Vest-Finnmark, og senere i Indre-Finnmark (Fors, G. og Enoksen, R., 1991). Kråkesølvet hadde omtrent samme funksjon som sølv har i de nord-samiske området i dag (Inga, Eriksen, Eriksen, 1986). Det er mulig at kråkesølv kunne vise økonomisk status, slik sølv gjør i dag. Kråkesølv er også brukt i folkemedisin og det er knyttet myter innenfor folketro til denne "steinen", men det er ikke temaer jeg vil komme inn på i denne rapporten.

5.3 Innsamlede belter på Norsk folkemuseum og Tromsø museum

På Norsk folkemuseum i Oslo oppbevares det 7 belter, som ble samlet inn i Øksfjord området i 1910. Beltene er applikert med små kledebitar med kråkesølv. Kledebitene er satt sammen i forskjellige mønster. Anders Larsen skriver om slike belter i sin bok *Om sjøsamene*, gjengitt i Bjørklund mfl. (2014).

På Tromsø museum er det også utstilt et par belter. De ligner beltene på Norsk folkemuseum i utforming og montering, med at de er sydd på samme måte. Det er lite informasjon om beltene, men det antas at de er fra sjøsamisk område. De har tagger langs etter beltet, kantet med skinn og flettete snorer. De minner om beltene som brukes i Sør-Troms i dag, med kledetagger, men uten kråkesølv. Det er hull i taggene, hvor på det ene beltet, den hvite bakgrunnen skinner igjennom.

Jeg tenker at det kan være et bevisst valg å ikke legge inn kråkesølv eller duojären ikke hadde tilgang til kråkesølv og brukte kontrastfarge i stedet for.

5.4 Bruk på gjenstander - besøk på Tromsø museum

Under besøket på Tromsø museum fikk jeg se en tobakksdåse laget i never og dekorert med innfelt kråkesølv, og merket "Russisk".

Tobakksdåse, russland, tslf6504 tromsø museum Foto: Unimus

Jeg fikk også et bilde av et hornskrin dekorert med innfelt kråkesølv fra et museum i Arkhangelsk i Russland. På Norsk folkemuseum kom jeg over en veske sydd av klede og skinn, med kråkesølv brukt i dekoren. Kråkesølv var lagt under skinnremser med firkantete huller i. Denne var merket "Tana", som ligger i Øst-Finnmark. Dette var starten på min jakt etter kråkesølv brukt blant samer andre steder langs Finnmarks kysten, og videre til Kola-halvøya. Jeg var spesielt interessert i om kråkesølv var brukt i de tradisjonelle draktene.

Del 2

6.0 Kråkesølvbelter

I mitt første år som håndverksstipendiat valgte jeg å fokusere mitt arbeide rundt de kystsamiske koftebeltene og den tradisjonelle kråkesølvteknikken. Mitt mål

var å bli trygg i håndverket, lære om de tradisjonelle teknikkene og samtidig arbeide utøvende med å skape mitt eget uttrykk med utgangspunkt i tradisjonen.

Gry Fors, som var min veileder dette første året, ønsket at jeg skulle møte det siste tidsvitnet i våre områder. Hun har kjennskap til og minner om kråkesølv i bruk. Min første tur i stipendiatperioden var derfor et besøk til Margit Knutsen, som bor på Sandland i Loppa kommune. Margit fortalte at hun husket, fra hennes barndom på begynnelsen av 1930-tallet, at hun gikk sammen med bestemoren på fjellet Hettekeila på Sandland, og at bestemoren skulle plukke kråkesølv for å pynte på belter. Margit kan ikke minnes å ha sett disse beltene, men husker bare at bestemoren snakket om dette. Margit minnes også at bestefaren gav henne en liten kost, som han hadde laget til henne, slik at hun kunne gjøre kråkesølvet rent.

Gjennom kofteprosjektet hadde jeg fått kjennskap til de innsamlete beltene som oppbevares på Norsk folkemuseum. Disse beltene er grunnlaget for de belter vi syr i dag til kofter i området fra Tromsø og nordover langs kysten til Alta, som er innenfor mitt prosjektområde. Jeg hadde hørt om beltene, sett bilder og sett noen modeller som var laget i forbindelse med prosjektet. Jeg var nysgjerrig og ville selv studere disse beltene, for å lære om hvordan de var utformet, hvilke materialer som var brukt, hvordan de var montert, lengde og bredde, typer søm og hvordan kråkesølvet var montert.

Jeg besøkte arkivet hos Norsk Folkemuseum og fikk studert de gamle beltene. Det var en viktig og lærerik opplevelse for meg. De var så annerledes enn jeg hadde forestilt meg. Ved å studere beltene på nært hold ble jeg kjent med de på en helt annen måte enn gjennom bildematerialet, fikk ny kunnskap og et grunnlag for mitt arbeid videre.

Etter kofteprosjektet på 80- og 90-tallet, ble det holdt kurs i søm av kofte og belter. Her i Manddalen har det siden da vært stor aktivitet, med resultat at mange i dag syr både kofter og belter. Med denne interessen blant folk har det også utviklet seg flere måter å applikere på. Festeteknikker for kledebitene og

kråkesølv, sømtyper og utforming av beltene har utviklet seg underveis. Dette endres etter hvilke muligheter og praktiske løsninger som oppstår og tilgang på materialer og utstyr. Blant annet er kvaliteten på kledestoffet annerledes i dag enn før i tiden, derfor har teknikken for å feste kledebitene på underlaget i beltet endret seg. Folk har utviklet nye metoder for å feste elementene på for å unngå at kledestoffet rakner langs kantene.

Mitt første møte med kråkesølvteknikken var gjennom deltakelse på kurs på midten av 90-tallet. Den gang ble vi introdusert for ulike måter å kante kledebitene på. Det ble brukt tett sikk sakk søm på maskin, knapphullssting eller overkaststing til å kante elementene med. Det var også vanlig tilslutt å sy ullgarn liggende rundt kantene på kledebitene og som ble festet med overkaststing. Mange ville ikke bruke maskin, de ville bruke håndsøm og det utviklet seg en type *plattsøm*, trolig som en etterligning av maskinsømmen. Kanting av elementene sys i dag for hånd, med muolinégarn, som er et glansfullt broderigarn.

Bildet under viser en sol brodert med plattsøm.

Etter å ha studert de gamle beltene ville jeg at mitt uttrykk skulle ligne mest mulig på de tradisjonelle beltene. Jeg valgte å kante kledebitene med overkaststing, med vanlig sytråd i samme farge som kledebitene, slik at stingene ble minst mulig synlig. Det fordi på de gamle beltene er det ikke kanting, kleden før i tiden var av en annen, tettere vevd kvalitet enn det man stort sett finner i dag. Derfor ble elementene kun festet til belteunderlaget med applikasjon av attersting i kontrastfarger.

Bildet under viser en sol som er sydd fast med overkaststing med tråd i samme farge som kledebiten, og dekorert med attersting i rød kontrastfarge. Dette uttrykket ligner mest på det vi finner på de gamle beltene.

6.1 Kråkesølvapplikasjon

Dekorelementene fra beltene brukes i dag som dekor på koftekragene på herrekoftene, og som dekor fremme ved halsåpningen på herre- og damekofter. For å utvide mitt repertoar innenfor applikasjon har jeg sydd opp flere modeller av symboler hentet fra de gamle beltene. Mine modeller utgjør en bildeserie som viser ulike ornamenter, med ulike former, fargevalg og ulike sømtyper. Jeg har laget disse som en del av egen utvikling for å finne mitt uttrykk, samtidig som de er laget for å vise mangfoldet som finnes. De kan også brukes som inspirasjon til meg selv og andre når belter skal sys og dekorerer med kråkesølv.

Bildet under viser et lite utvalg av den ornamentikken som brukes i dag på koftene og beltene vi syr.

6.2 Resultater etter første år

Jeg har lært mye om koftebelter dette året. Det har handlet om alt fra form, farge, ornamentikk, symboler, sting, søm og kledekvalitet. Målet med å gi kråkesølvbeltene et personlig uttrykk har vært i fokus, jeg føler at jeg har kommet langt på vei.

Besøket hos tidsvitnet betydde mye for meg, det var spesielt å få bekreftet bruk av kråkesølvbelter så nær opp til vår egen tid. Det gav også en større nysgjerrighet i å få vite mer om beltene og koftetradisjonene som har forsvunnet. Det gav også et håp om å finne flere tidsvitner eller gjenstander som kan gi oss flere svar på hvordan plaggene en gang har vært.

Å studere beltene på museum gav meg et godt grunnlag og en trygghet i det å bli kjent med det tradisjonelle uttrykket. Gjennom både å kopiere og sy modeller av de gamle beltene har jeg fått kjennskap til materialene og hvilke arbeidsprosesser som ligger bak hvert belte. Ved å lære å sy belter i tiden etter kofteprosjektet fikk jeg et grunnlag for den praktiske utformingen som er utviklet frem over tid. Jeg lærte også ulike sømtyper og materialbruk. Det har vært et grunnlag for den praktiske utførelsen.

Ved å utøve håndverket har jeg fått utviklet egen ferdighet og eget håndverksuttrykk. Uttrykket er ikke statisk og vil nok utvikles videre. Jeg har skapt et personlig preg over beltene, som jeg håper folk kan gjenkjenne som mine belter. Dekoren på beltene kan variere selv om de er fra samme område. Beltene kan ha flere uttrykk, noe som gir *duojáren* rom for å designe og sette sitt særpreg på håndverket.

Å sy kråkesølvapplikasjoner har også vekket en interesse for ornamentikken. I denne prosessen dukket også spørsmålene opp omkring betydninger av ornamentene som vi bruker i vår duodji. Dette er et tema jeg har lært svært lite om tidligere, og er noe som følger med meg videre inn i de neste periodene.

Del 3

7.0 Skinnгарving og søm av dorká – saueskinnsdork

I mitt andre stipendiatår ville jeg lære å sy en tradisjonell saueskinnsdork med kråkesølvpyntet krage. Jeg valgte å arbeide med dorká av flere grunner. Dorká er nå ute av bruk, og erstattet med andre moderne vinterplagg. Det å ta frem dorká igjen og lære om de tradisjonelle garveteknikker var en sterk motivasjon for å gå i gang med det arbeidet. En annen grunn til at jeg ble interessert i dorká var at kildene sier at kvinnenens dorká, i Lyngen, hadde kråkesølvdekorert krage (Antonsen, L., 1999).

Bildet viser min ferdige *dorká*.

Som forarbeid for å kunne sy en dork, besøkte jeg flere museer. Jeg fikk besøke arkivet på Riddu Duottar Museet i Karasjok, Tromsø Museum og Mii, samtidsmuseet på Senter for nordlige folk i Manndalen. På dette museet oppbevares en modell som er sydd opp etter kofteprosjektet, av Kjellaug Isaksen. Denne dorká er sydd i håndgarvete skinn og med håndsøm. Den ble modell for min dorká.

Materialtilgang ble starten på prosjektet. Dorká er som sagt tidligere sydd av garvet lamme- eller saueskinn. I dette arbeidsfeltet lå det mange utfordringer. Det kunne gjøres enkelt ved å kjøpe skinnen fra et garveri, eller jeg kunne garve selv. Valget falt på det siste av flere grunner. Skinn fra garverier går gjennom en kjemisk prosess, med bruk av giftstoffer, noe som strider mot det tradisjonelle

som jeg ønsker å ivareta i mitt prosjekt. I tillegg er skinnet luktfritt, har en jevn tykkelse og det har en kunstig farget overflate. For meg blir det et livløst skinn. Mitt valg ble derfor å selv tilberede skinn, for hånd.

I min søken etter en oppskrift for garveprosesser, opplevde jeg at de tradisjonelle garvemetodene ikke var så levende som jeg først hadde trodd. Det er skrevet lite om skinnberedning og beredningsmetoder, tross at det har vært brukt skinn fra lang tid tilbake. Jeg opplevde at det var få som husket, og jeg hadde problemer med å få tak på hele prosessen i min research. Jeg har selv liten erfaring med å garve skinn, så jeg var avhengig av å få en oppskrift. Dette var også et tema som kofteprosjektet jobbet med, så jeg har hatt tilgang til dette materialet som del av mitt forarbeid, men fant heller ikke her en fullstendig beskrivelse over garveprosesser. Det gjorde at jeg måtte prøve ut selv og finne min oppskrift.

Jeg måtte på egenhånd lære meg å bearbeide skinn, garvemetoder, tilskjæring og å lese skinnets kvaliteter, i tillegg til mønsterutforming og ulike sømteknikker beregnet på bruksplagg.

Det er et tidkrevende og omfattende arbeid å garve skinn. Prosessen fra å få tak i råmateriale til ferdigstilte skinn for bruk, går over måneder og følger årstidene. En av de positive sidene med å garve selv er at du får kvalitetssikret materialene fra start til slutt. Jeg mener det er både nyttig og viktig for en duojår å kunne hele garveprosessen, både for å holde tradisjonelle garveteknikker i live, og for å kvalitetssikre og ha tilgang til egne materialer. Alternativet til å garve selv kan være å kjøpe håndgarvede skinn. Den omfattende tilberedningsprosessen gjør det imidlertid svært dyrt, slik at å gjøre det selv blir mest kostnadseffektivt.

Jeg hadde også behov for skinn uten pels, nappaskinn. I kilder finner jeg beskrivelser om bruk av hvitgarvet bukskinn fra sau som kanting på belter og på krager. Hvitfarget skinn er til penbruk og hører naturlig til dorkå. Da dette heller ikke er et materiale man får kjøpt i den kvaliteten jeg vil ha, måtte jeg lage også

dette selv. Garving ble derfor en viktig del av prosjektet, som ivaretar en håndverkstradisjon få behersker i dag.

Læringskurven var bratt. Mange feil ble gjort i prosessen, noe som skapte utfordringer da jeg startet arbeidet med å sy dorkà. Jeg innså at her var det mye igjen å lære, og i mitt tredje stipendiatår deltok jeg på kurs i skinngarving hos en mester.

7.1 Skinngarvekurs

I begynnelsen av mitt tredje stipendiat år fikk jeg anledning til å delta på et økologisk skinngarvekurs ved Jutulskinn i Vågå. Sofie Kleppe eier Jutulskinn og driver garveriet, hun er mester i skinngarving. Kurset handlet om garving av skinn med pels på. Der fikk jeg prøve meg på flåing, fettgarving med hjernemasse, og skraping og garving av ulike skinn. Jeg jobbet med geitkje, rev og kanin og fikk følge prosessen ved garving av kalveskinn og moskusskinn.

Med dette kurset fikk jeg lært mye om garving. Jeg hadde erfaring fra mitt eget forsøk og lærte nå prosessen på en bedre måte. Jeg fikk også se hvordan et garveri praktisk kan innredes og hvilket utstyr og redskaper som er nyttig å ha i et slikt verksted.

Hele prosessen med å garve skinn og sy dorken beskriver jeg nærmere i min årsrapport for mitt andre stipendiatår.

7.2 Kråkesølvdekorerte krager

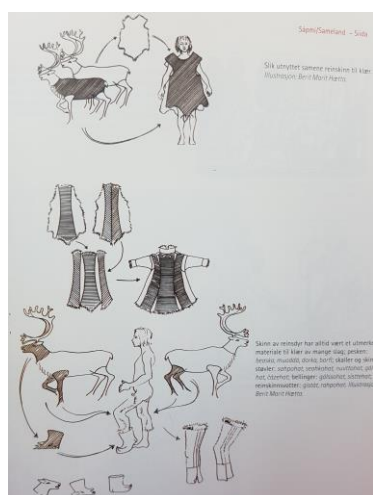
En annen utfordringen lå i å rekonstruere saueskinnsdorkens kråkesølvdekorerte krage. Det var en stor oppgave fordi det ikke fins slike bevarte krager. Jeg studerte ulike krager fra andre nordsamiske områder, og fra nabo-områder som Lulesamisk område. Dette var krager med tinntrådbroderi. Kragene var fra *silbaráhka* og andre merket *kofter*. Det var alle løse krager. Jeg lagde prøver på ornamentikk etter å ha studert særegenheter og ulike elementer

som gikk igjen på kragene. Dette arbeidet handlet også om å rekonstruere krage til *Silbarahka* – sølvkrage, som er temaet i mitt neste prosjekt.

7.3 Resultater etter andre året.

Samene har til alle tider benyttet skinn til klær, men mer og mer har blitt erstattet med andre typer stoffer. Koftene blant annet ble opprinnelig sydd av skinn, mens de nå sys i ull og i bomull. Prosessen med dorká har gitt meg nyttig erfaring i det å jobbe med skinn, og gav meg samtidig et innblikk i koftas opprinnelse og historie.

Bildet under viser hvordan hele reinskinnet ble brukt til forskjellige klesplagg. De mykere delene ble benyttet til benklær og fottøy, mens hoveddelen gikk til overkroppen.

(Solbakk, Aa, s.105, 2007)

Ved kysten ble skinn fra ku, sau, kobbe, bever, geit, og oter brukt mest. Fugl og fiskeskinnt ble nok også brukt. Skinnen ble garvet på ulike måter, nappaskinn (røytet) eller skinn med pels, er de to varianter skinn man tradisjonelt bruker til klær (Fors, G. og Enoksen, R.,1991).

Gjennom arbeidet med dorká lærte jeg å fremstille eget materiale gjennom ulike garveteknikker. Jeg har fått noe erfaring i å lese skinnets kvaliteter til bruk i duodji. Jeg fikk også lære mønsterutforming, tilskjæring og ulike sømteknikker

beregnet på bruksplagg. Tross at dorká ble større enn jeg hadde beregnet, noe som skyldtes min lille erfaring i å jobbe med slike store skinn, og kvaliteten på skinnet var ikke det optimale, ble resultatet en dork som innehar tradisjonelle verdier. Skinnet bød på en del utfordringer, blant annet var det harde partier, som var vanskelig å forme slik jeg ønsket.

Etter kurset og egen garveprosess har jeg erfart ulike måter å garve skinn på. Jeg føler at jeg nå kan gjennomføre dette på egen hånd. Det gir meg tilfredsstillelse i å vite at jeg kan skaffe meg eget håndgarvet materiale, *å bli sjølberga*, som vi sier her nord.

Jeg ser ikke for meg at dorká skal gjenoppstå i den tradisjonelle varianten, sydd av håndgarvet lammeskinn. Dette vil bli for komplisert og for varmt klesplagg til dagens bruk og behov. Jeg ser for meg at den tradisjonelle dorká kan være modell for et ytterplagg også i dag. Den kan ha et tradisjonelt snitt, og kan lages av skinnvarianter i tynnere kvalitet med kort pels eller uten pels, eller i annet materiale som er tilpasset dagens krav til tilpasning og brukervennlighet.

Jeg fikk dette året sydd *dorká*, men arbeidet med kragen til *dorká* og *silbaráhka* ble videreført til mitt tredje stipendiat år. Dette skriver jeg om i neste kapittel og mer om dette i min årsrapport for det tredje stipendiatåret.

Del 4

8.0 Krager med kråkesølvdekor og søm av *silbaráhka*

I mitt tredje år var rekonstruksjon av krager med kråkesølvdekor mitt hovedfokus. Jeg ville sy en krage til *dorká* og også lære å sy en *silbaráhka* - sølvkrage. Jeg fortsatte på det påbegynte arbeidet fra andre året med rekonstruering av krager med nordsamisk ornamentikk og form, det handlet også om å overføre dette til materialene klede, ullgarn og kråkesølv.

Gjennom arbeidet med *dorká* og studier av krager i den forbindelse, hadde jeg også studert flere *silbaráhka* fra ulike områder. Jeg besøkte flere museer og opparbeidet meg et grunnlag å bygge videre på når det gjelder form og ornamentikk på krager. Kofteprosjektet kom i sin tid med anbefalinger til utforming, fargevalg og dekor basert på deres kildemateriale. Dette ble viktig for meg, da formen og ornamentikken var to av elementene jeg måtte sette meg inn i før det praktiske arbeidet kunne starte.

Spesielt nordsamisk ornamentikk måtte jeg lære mer om, for å ha en mulighet til å danne meg et bilde av hvordan dekoren på kragene kunne ha sett ut på den tiden da *silbaráhka* og *dorka* var i daglig bruk. Research arbeidet besto i å gjennomgå litteratur om emnet, snakke med tradisjonsbærere og tolke ornamentikken fra kragene jeg hadde studert. Det foreligger flere verk om sørsamisk og østsamiske ornamentikk, men dessverre lite om nordsamisk. To verk som har hjulpet meg til å forstå og tolke ornamentikk på et generelt grunnlag er Dunfjeld (2006) og Mozolevskaia m.fl. (2015). Disse ga et visst innblikk i temaet sør- og østsamisk ornamentikk, mens nordsamisk ornamentikk fant jeg ikke mye litteratur om. Skulleruds bok *Finnmarksfinnernes ornamentikk* (1942) var den jeg lærte av.

På bakgrunn av de funn jeg hadde gjort om ornamentikk, sydde jeg flere prøver på krager med innlegg av kråkesølv der hvor det naturlig kunne ha vært plassert. Fra prøvemodellene valgte jeg ut en modell som jeg ville ferdigstille som krage til *dorká*. På den kragen ble kråkesølvet lagt under kleden, slik som det i kilder med få ord og uten noen detaljer, er beskrevet å ha blitt gjort en gang i tiden.

Bildet under viser detaljer fra kragen som ble mitt ferdige produkt. Man kan se tre huller i kleden hvor kråkesølvet er lagt inn.

8.1 Silbaráhka

Silbaráhka er en løs krage som kan benyttes til flere plagg. Den er rikt dekorert med sølv, se for øvrig årsrapport 2018/19 for nærmere beskrivelse. Jeg ville sy en tradisjonell silbaráhka, med form, farger og ornamentikk fra det nordsamiske området. Informasjonen om dette hadde jeg hentet gjennom arbeidet med kragene og besøk i arkiv og bildemateriale på digitalmuseum. Jeg fikk også studert ferdige modeller laget etter kofteprosjektet, og som i dag er oppbevart på museum her i Manndalen. Disse var til stor hjelp for å finne formen på min krage. Ut fra forarbeidet lagde jeg skisser og prøver på krager før jeg bestemte meg for en modell. Gjennom å sy en hel modell av silbaráhka fikk jeg også tilpasset plagget til praktisk bruk. Dette arbeidet gjorde jeg sammen med min veileder Kjellaug Isaksen, som også tidligere har sydd modeller av silbaráhka.

Bildet under viser et lite utsnitt av min silbaráhka krage.

8.2 Prosjekt "Duodji over grenser"

Duodji over grenser er et prosjekt jeg tok initiativ til, og søkte midler fra Barentssekretariatet. Det er et *Folk til folk-prosjekt*, og handler om utveksling av duodji og kultur mellom samer rundt Lyngenfjorden og samer på Kola-halvøya. Jeg tok initiativ til dette prosjektet for å finne ut om det har blitt brukt kråkesølv blant samene på Kola, og jeg ville lære om ornamentikk. Dette er et utvekslingsprosjekt, så målet var også å knytte kontakter og invitere duojárer derfra til oss for å drive kulturutveksling på tvers av landegrensene.

Gjennom prosjektet skal vi få anledning til å lære mer om samer på Kola-halvøya og deres tradisjonelle duodji og materialbruk. I østsamenes duodji står blant annet bruk av tradisjonell ornamentikk og dens betydning sterkt, mens blant

kystsamene, spesielt i Lyngen området har mye av denne tradisjonelle kunnskapen gått tapt.

Samene på Kola-halvøya er interessante for oss fordi de grenser til det kystsamiske området i øst. Vi deler også en felles historie omkring samhandlingen under Pomorhandelen. Etter oppløsningen av det tidligere Sovjetunionen har det blitt lettere å ta opp igjen kontakten, og etablere møtepunkter der utveksling av kultur og historie står sentralt.

Gjennom møter på blant annet Riddu Riddu festivalen har vi knyttet vennskapsbånd og etablert kontaktnett.

Samene i Kåfjord og på Kola-halvøya har levende duodjitradisjoner, med flere felles grunnelementer innen duodji. Til tross for de store samfunnsmessige ulikhetene, knytter den felles tradisjonen innen duodji de to folkene tett sammen.

Det er lagt ut en artikkel om denne turen på nettsiden www.nordligefolk.no *Tur til Lujavre/Lovozero mars 2019*

8.3 Reisen til Kola-halvøya

Formålet med besøket på Kola- halvøya var, i tillegg til å drive kulturutveksling, mitt ønske om å lære om ornamentikk, utforming og betydningen av symboler. Med på reisen var min veileder Kjellaug Isaksen, samt tolk og kjentdame Nadja Smelror, same fra Lovozero. Turen var på fire dager, en dag i Murmansk og tre hele dager i Lovozero.

Jeg vil her trekke frem de mest interessante opplevelser fra turen. Vi møtte mange flinke duojärer, og fikk innføring i ulike duodjiteknikker som blant annet garving av fiskeskinn og perlebroderi. Gjennom besøk på museer fikk vi lært mye om østsamenes historie og kultur. Vi fikk lære om de vanligste ornamentene og mønstrene som blir brukt både i klær og i annen duodji. Ved besøk på en kunstscole for barn og i møte med duojärer, fikk vi både se og høre om ornamentene.

Jeg var også på søken etter spor om bruk av kråkesølv i deres duodji, spesielt om det er brukt som dekor i tekstiler som deres tradisjonelle drakter, belter og luer. Det som ble en fin avslutning på vår reise, og for så vidt på mitt stipendiat, var det siste besøket vi gjorde i Lovozero før vi reiste hjem. Vi besøkte da en kulturarbeider og samepolitiker, Valentina Sovkina. Hun kunne fortelle oss at hennes slektning, Anastasia Mozolevskaia (1935-2015), hadde fortalt om minner fra sin barndom, der hennes mor og bestemor snakket om bruken av kråkesølv som dekor, sammen med perlerbroderi i draktene, på krager, rundt halsåpninger og på belter. Anastasia hadde ikke selv sett dette, men fortalte om sine minner kort tid før hun gikk bort.

Det ble en spesiell opplevelse for meg, da det ble en bekreftelse på tidligere funn. I mitt første stipendiatår, på min første *jakttur* etter viten om kråkesølv, besøkte jeg tidsvitnet Margit Knutsen. Margit, som var barn på samme tid som Anastasia Mozolevskaia, fortalte om de samme minnene som jeg nå hadde fått høre. Kråkesølv, som dekor, har altså gått ut av bruk i Loppa, her hjemme, og blant østsamene på Kola omtrent på samme tid. Her ble det ikke erstattet men forsvant, mens blant samene på Kola kan det se ut som at kråkesølvet ble erstattet med blanke plastknapper, noe man i dag finner på deres drakter, belter og luer. De to historiene tyder på en felles tradisjon som knytter samene i vest og øst nærmere sammen. Det ble en fin avslutning på min jakt etter bruken av kråkesølv, og man skal ikke se bort fra at utbredelsen gjelder flere områder i Sápmi.

8.4 Resultat etter tredje året

Dette året ble viet til ornamentikken og kragene. Det har vært en spennende jobb å søke i kilder, besøke museer og studere flere ulike krager. Jeg begynte etter hvert å finne likheter og ulikheter i kragene, og fant noen særegne elementer som kan knyttes til nordsamisk ornamentikk og utforming. De største ulikhetene ser man mellom de sørsamiske kragene og de fra nord. Sørsamisk ornamentikk preges av rette linjer, flette- og snurrete tråder som følger langs med kragen, det er mer fylte flater eller lite luft i mønstrene. På krager fra nord ser man større

mønster, tagger og åpne flater. Det er blomsterlignende elementer, tråder som snurres i åttetallsformer langs kragene og krager med innslag av klede og ullgarn.

Kragene jeg har studert har vært tinntrådkrager. Dette ble en utfordring å overføre til materialene klede, kråkesølv og ullgarn, som beskrevet har blitt brukt på slike krager i vårt område. Det finnes få og ikke spesielt detaljerte beskrivelser av krager dekorert med kråkesølv, klede, sølvtråd og ullgarn, så her var det mye å finne ut av.

Med hjelp fra veileder lagde jeg noen forslag på krager. Jeg valgte ut to som jeg ville jobbe videre med, en til dorká og en til silbaráhka. Taggene i tinntråd byttet jeg ut med tagger i klede og med kråkesølv, det var spennende å få frem resultatet, men også litt skummelt, med tanke på at dette kan bli modeller folk vil sy etter fremover.

Kragene som presenteres her vil være i utvikling videre. Jeg er allerede i prosess med å lage nye modeller med mer eller mindre dekor. Etter stipendiatperioden vil jeg fortsette å søke etter kilder for å finne beskrivelser, bilder eller gjenstander for å få mer kunnskap om hvordan krager i vårt område kan ha sett ut i sin tid.

Ornamentikken er også en viktig del som jeg vil jobbe videre med. Jeg har lært mye av å studere litteraturen om ornamentikk, men savner en grundigere beskrivelse av nordsamisk ornamentikk og dets betydninger og fortellinger. Besøket på Kola-halvøya var svært lærerikt og jeg ser frem til at vi får i gang ytterligere utveksling av duodji og kultur. Vi fikk invitert duojárer fra kola med i prosjektet, og vil få besøk av dem i høst. Det blir et spennende møte mellom to kulturer der folk fra flere duodji miljøer kan utveksle erfaringer.

9.0 Sammendrag

Det første året mitt i stipendiatperioden ble viet til å fordype meg i kråkesølv som materiale og i kråkesølvteknikken i seg selv. Når det gjelder å utøve teknikken med kråkesølvapplikasjon så var det de tradisjonelle koftebeltene som var i fokus. Fordypningen dette året la grunnlaget for mitt videre arbeid.

Jeg hadde et mål om å skape et eget uttrykk i mine belter, og valgte å gå videre med å sy for hånd. Hånd søm gir et levende uttrykk, der det ujevne skaper liv i beltet. Jeg kom etterhvert frem til en kombinasjon av ulike sømmer som sammen dannet et uttrykk jeg var fornøyd med.

Samtidig ble jeg opptatt av å finne svar på om det en gang i tiden har vært knyttet betydninger eller fortellinger til ornamentene og mønstrene som vi bruker i våre kofter og belter.

Andre året fikk jeg økt min kunnskap og kompetanse innenfor materialitet. Garveprosesser av skinn var i fokus, og jeg fikk erfaring med å gjøre prosessen på egen hånd og med opplæring på kurs. Med begge formene for læring, sitter jeg igjen med mye kunnskap og mye erfaring å bygge videre på. Garving er en kontinuerlig prosess, man finner ikke en metode eller en fasit på dette arbeidet. Skinnet er et levende materiale og vil oppføre seg ulikt, så her er det øvelse og erfaringer som legger grunnlaget for gode resultater.

Prosesen med å garve skinn til dorká og frem til et ferdig produkt var svært lærerik. Jeg fikk gjøre prosessen med å lage mønster og beregne materialforbruk. Jeg fikk erfare tilskjæring av mønster (på vanskelige skinn), og utfordringen i å sy med skinn av dårlig kvalitet. Jeg fikk lære å tilpasse og justere delene og lært ulike sømteknikker, blant annet å forsterke sømmer som er beregnet på bruksplagg. Sømteknikkene jeg lærte er tradisjonelle sømmer som brukes i ulik duodji utfra hvilket formål produktet skal ha. De sterke sømmene brukes blant annet på sying av skaller og komager, samenes tradisjonelle fottøy.

Tredje året var arbeidet med å rekonstruere krager med kråkesølvdekor hovedtema. Det var utfordrende fordi jeg ikke hadde tilgang til bevarte krager, fra eldre tid, som modell for mitt arbeide. Dette var nybrottsarbeid, med både ærefrykt og usikkerhet når det skulle gjenskapes krager som modell for hva som har vært, og samtidig bli modeller for etterfølgelse i fremtiden.

Dette året fokuserte jeg også på å lære om nordsamisk ornamentikk. Det var et spennende arbeid som resulterte i at jeg sammen med mitt reisefølge fikk dra på den spennende og lærerike reisen til Kola-halvøya. Reisen dit og våre funn av spor etter kråkesølv der, var en utrolig opplevelse. Det endret vår kunnskap om bruk og utbredelse av kråkesølv.

9.1 Tanker etter

Fornorskning og russifisering påvirket samenes tradisjonelle levemåte, og frarøvet dem mye av deres kultur, levesett og tradisjoner. Samene på russisk side har blitt flyttet mellom områder, og har dermed mistet mye av sin levemåte. Men, jeg opplever at de har sterke, levende duodjitradisjoner, og at de har bevart mye av sin kultur til tross for deres situasjon opp igjennom historien. Jeg tenker at den immaterielle kunnskapen ble ikke tapt underveis, den har overlevd da den bæres med i minnene. Kunnskapen kan ikke tas fra samene, det hadde ingen makt til og kanskje derfor ble det desto viktigere å holde på den.

Kulturen i vårt område ble rammet hardt under fornorskingsperioden og andre verdenskrig med evakuering og store ødeleggelser. Læstadianismens inntog påvirket samenes generelle syn på blant annet bruk av pynt og unødvendige materielle ting. Alt dette til sammen bidro til store endringer i kulturen, hvor gammel samisk symbolikk og andre kulturtrekk forsvant fra våre områder. Kunnskap om historiske hendelser og kulturelle endringer er viktig for å gjøre tolkninger i et rekonstruksjonsarbeide (Antonsen L.1995)

I løpet av mitt stipendiat har jeg formidlet mitt arbeid gjennom årsrapporter, blogging, foredrag og gjennom intervjuer i ulike aviser og tidsskrifter. Jeg har også vært deltaker på ulike seminarer, kurs og utstillinger. Jeg har aktivt fulgt

med i debatter og innlegg på facebook, hvor det fins flere kofte- og duodjisider. Det foregår til tider heftige debatter om identitet, tilhørighet, koftetradisjoner eller mangel på dette, koftepoliti og mye annet som omhandler koftas utforming. Hvem har definisjonsmakt og hvem kan bestemme og lage retningslinjer for koftebruk og utseende?

Dette er spennende lesning, men også trist, fordi det viser så tydelige at mange samer langs kysten har mistet så mye av sin kultur og sine tradisjoner. Vi har mistet de ledd som skulle veiledet oss i duodji- og kofteverdenen. Derfor vil fagpersoner og fagmiljø innenfor duodji ha stor betydning også i framtiden. Folk har behov for mer kunnskap, mer kompetanse og veiledning i sin søken etter samisk tilhørighet, og sterke, synlige identitetsmarkører som kofta med dets tilbehør er.

Litteraturliste

- Antonsen, L. (1999) *Sjøsamisk klesbruk i gamle Lyngen*. Gáivuona NSR/Kåfjord sameforening - Gáivuona suohkan – Kåfjord kommune. 1995 Alta fagtrykk
- Antonsen, L. (1999) *Lappenes forhold. Nedskrevet 1896-98 av skolelærer Ole Thomassen om Lyngen og porsanger herreder*. Sámi Giellaguovddas – Samisk språksenter. Gáivuona suohkan – Kåfjord kommune.
- Antonsen, L. *Arbeidsbok for Lyngenkofta*. Gáivuona NSR/Kåfjord sameforening - Gáivuona suohkan – Kåfjord kommune, Alta fagtrykk
- Bjørklund, I. og Gaski, H. (2014) *Anders Larsen "Mearrasámiid birra"- ja eará callosat. "Om sjøsamene"- og andre skrifter*. Calliid Lágádus – Forfatternes forlag, Karasjok
- Dunfjeld, M. (2006) *Tjaalehtjimmie. Form og innhold i sørsamisk ornamentikk*. Saemien sitje, Snåsa
- Fors, G. og Enoksen, R. (1991) *Vår folkedrakt. Sjøsamiske tradisjoner*. Sámi Instituhtta. Davvi Girji o.s.
- Haugen, A. (1987) *Samisk husflid i Finnmark*. Norsk folkemuseum – landbruksforlaget. Tunforlag 2011
- Inga, T.A., Eriksen E. Ronte og Eriksen, A. Ronte (1986) *Samisk koftebruk i Ofoten og Sør Troms*. Universitetsforlaget AS
- Mozolevskaia, A.E. og Mechkina, E.I. *Sami ornaments*. Murmansk 2015
- Skullerud, S. (1942) *Finnmarksfinnernes ornamentikk*.
- Solbakk, Aage Sápmi Sameland Samenes historie fram til 1751, Davvi Girji os, 2007
- Storm, D. *Festskrift til Ørnulf Vorren* Tromsø Museum Universitet i Tromsø, 1994

Annen litteratur

- Antonsen, L. og Isaksen, K. Rapport "Sjøsamiske klær – beskrivelse av modeller og kilder", Gáivuona Sámiid Searvi, 2002 (upublisert)
- Haugen, Bjørn Sverre Hol, *Norsk bunadsleksikon. Bd. 1-3*, Cappelen damm, 2006
- Valkeapää, N-A., *Beaivi, áhcázan*, Dat 2018
- Fjellestad, M. Tolnes og Greve, S. *Starman Sophus Tromholt, Photographs 1882-1883*, Press, 2018
- Vorren, Ø. og Manker, E. (1976) *Samekulturen*. Universitetsforlaget Tromsø-Bergen-Oslo